

Alexandrie

/ METROPOLE, V NÍŽ KRÁLOVÉ VRAŽDILI
A VĚDCI BÁDALI

Toto město založil na mírném svahu nilské delty **velký ctitel alkoholu a zmrzliny** (ovocné šťávy smíchané se sněhem) **Alexandr Makedonský zv. Veliký** (356–323 př. n. l.) poté, co vyhnal perské okupanty z Egypta a ten připojil ke své říši. Stalo se nejslavnějším z asi sedmdesáti měst, která zakládal pod stejným názvem během svých válečných výbojů v porobených zemích, a v literatuře je někdy najdeme **pod názvem Al Iskandariyah**. V arabštině (řeči pozdějších uchvatitelů Egypta) zní totiž Alexandrovo jméno Iskandar.

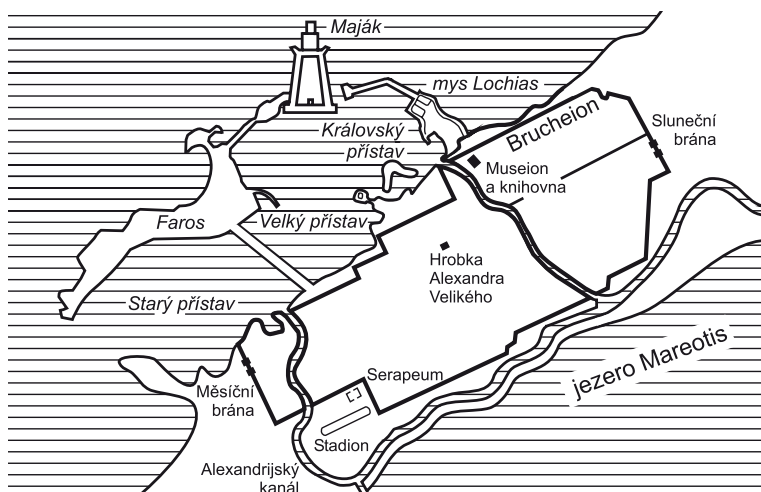
Slavný vojevůdce přijel na vyhlédnuté místo s družinou a malým loďstvem v létě roku 332 př. n. l., aby posoudil projekt Deinokrata z Rhodu*. Ten ho údajně načrtl tak, že do písku nasypaného na **rozložený vojenský plášť** – jehož nákrčník byl „předobrazem“ pevninských výběžků do moře – vyznačil prstem po řeckém vzoru rovné, v pravém úhlu se křížící čáry představující ulice, které vyplnil moukou. Když prý v tu chvíli přiletěli holubi a začali mouku vyzobávat, Alexandr to považoval za dobré znamení a vydal okamžitě příkaz k zahájení výstavby města. Základní kámen byl položen 7. dubna roku 331 př. n. l.

Alexandrie, z níž její zakladatel neviděl** postavenou jedinou budovu, měla být nejen novou egyptskou metropolí a významným kulturním, obchodním i výrobním centrem (proslulé byly zejména dílny na výrobu papyru, látek, šperků a sklářských výrobků), ale i **sídlem zdejších místodržících a později králů**. Těmi se stali příslušníci nové dynastie **makedonských Ptolemaiovců*****, z nichž zřejmě každý nechal v rámci boje o trůn spровodit ze světa někoho ze svých příbuzných.

- * Tento jeho dvorní projektant dostal za úkol obnovit i slavný Artemidin chrám V Efesu, podpálený Hérostratem roku 356 př. n. l. právě v noci 21. července, kdy se Alexandr narodil.
- ** Alexandr zemřel v necelých 33 letech v červnu roku 323 př. n. l., tedy osm let po založení Alexandrie. Dne 29. května roku 323 př. n. l. dostal horečku, ta se stále zvyšovala a lékaři ji nemohli srazit. Na jednání se nechal nosit na nosítkách, ale 10. června byl tak zsláblý, že nemohl mluvit a navečer zemřel. Došlo k tomu v Babylonu, který chtěl přestavět na metropoli své rozlehlé říše, konkrétně v proslulých visutých zahradách zv. Semiramidiny, kde byl příjemný chládek. (Krátce po jeho smrti se kvůli neodborně vypáleným cihlám začaly zahrady bortit a kvůli nedostatečné zálivce vysázené rostliny uschly.) Dlouho se tradovalo, že ho zdolal zápal plic či malárie (jedna z nejdéle známých chorob, kterou popsal v 5. stol. př. n. l. Hippokrates), ale podle nejnovějších výzkumů šlo o **západonilskou horečku**, kterou onemocněl např. i herec Pavel Nový.
- *** Ptolemaios I. (vládl v letech 305–284 př. n. l.), původně jeden z Alexandrových vojevůdců, se roku 323 př. n. l. stal v Egyptě nejprve zástupcem jeho nezletilého stejnojmenného syna, roku 305 př. n. l. přijal královský titul a o čtyři roky později údajně nechal zavraždit jak zmíněného pohrobka, tak Alexandrova nevlastního bratra, duševně zaostalého Arrhidaia – Filipa III. **Všech 15 mužských panovníků nové dynastie, vládoucích v Egyptě 300 let, se jmenovalo Ptolemaios, zatímco královny byly buď Kleopatry, či Bereniké.**

Město obklopené hradbami s obrannými věžemi mělo zdravé podnebí a na délku měřilo možná přes 5 kilometrů a na šířku asi půldruhého kilometru. Jeho **nejvelkolepějšími ulicemi byly dva 34 metrů široké bulváry** (což je asi polovina šířky pražského Václavského náměstí). Ten, který byl orientovaný severo-jihním směrem, se jmenoval Třída těla, a druhý, lemovaný zřejmě řadou sloupů a nazývaný Kanopská (Kanobská) cesta, spojoval západní, Měsíční bránu s východní, Sluneční bránou. Od ní vedla na východ asi 20 metrů široká a 6 kilometrů dlouhá silnice lemovaná sloupovím, po níž Alexandřané chodívali **do Kanópu (Kanóbu), nejslavnějšího zábavního střediska**, kde byl „*hostinec vedle hostince*“. Zejména o panegyriích (chvalořečích) tam **jezdívali také po Alexandrijském kanále na lodích**, na nichž se za doprovodu hudby oddávali „*smyslným tancům*“, a v cíli své cesty mohli v „*býření pokračovat zcela nerušeně v krytých bárkách*“.

V době rozkvětu žilo v Alexandrii asi 300 000 svobodných občanů, především Řeků, Egyptanů, Libyjců a Židů; **i s otroky to dotáhla na 700–800 000 obyvatel.** Za vlády Ptolemaia II. (panoval v letech 284–246 př. n. l.) ji bylo nutno rozšířit na západ, čímž vznikla výstavná čtvrť, již dominovala pozlacená střecha svatyně Serapida, boha Ptolemaiovců. Další alexandrijská čtvrť se rozložila na ostrově Faru spojeném roku 285 př. n. l. s pevninou 1,29 km dlouhou hrází. Kdo si chtěl Alexandrii prohlédnout z výšky, mohl vystoupit po spirálovitém schodišti na umělý kopec homolovitého tvaru zv. Pánion (Pancion), navršený v západní části, a měl ji odtud jako na dlani.



Mapy starověké Alexandrie se v různých pramenech liší, ale tato je zřejmě nejbližší pravdě.

Kolem Královského přístavu se rozložil **Brucheion, asi půldruhého kilometru dlouhý a 500 metrů široký palácový komplex**, v němž si každý ptolemaiovský panovník vybudoval **vlastní palác a hrobku***.

* Možná se tu nacházela i podzemní **hrobka Alexandra Velikého**, jehož ostatky byly první dva roky uloženy v Babylonu, pak byly ve zlatém sarkofágu převezeny do tehdejší egyptské metropole, Memfisu, a nakonec skončily v Alexandrii.

Za pravděpodobnější se však považuje to, že hrobku umístil Ptolemaios I. do mauzolea stojícího na náměstí, vzniklém na křižovatce zmíněných dvou hlavních bulvárů. Protože Ptolemaiovi XI. (80 př. n. l.) chyběly peníze, nechal prý sarkofág roztavit a mumii vložil do skleněné rakve. Koncem 3. století n. l. zasypali hrobku zřejmě křesťané a dosud se ji nepodařilo nalézt.

Součástí Brucheionu byl také **slavný Museion** (neboli chrám Múz, jakýsi kříženec naší univerzity a výzkumného ústavu), otevřený roku 307 př. n. l., v jehož budovách působili přední spisovatelé a vědci zastupující snad všechny vědní obory. Aby se mohli soustředit výlučně na bádání, hradil jim stát ubytování i stravu a navíc jim vyplácel slušnou mzdu. (Kdosi to komentoval slovy: „*Pisálků moře bádajících se věčně // živi egyptský král, národů přímořských vládce, // v kurníku Múz ...*“.) Za pěkného počasí měli možnost diskutovat mezi sebou či se svými studenty v přilehlé velké zahradě, zatímco za nepohody se mohli uchýlit do krytého sloupoví. K bádání využívali zoologickou a botanic-kou zahradu, dílny a především proslulou **Alexandrijskou knihovnu**. Úroveň Museionu, v jehož čele stál kněz jmenovaný panovníkem, byla vysoká, neboť ze stovky jeho vzdělaných zaměstnanců známe mnohé dodnes. Patřil k nim např. **Archimédés** (asi 287–212 př. n. l.; údajně právě zde vynalezl svůj šroub, s jehož pomocí se čerpala voda z Nilu na zavlažování půdy či se vysušovala zemina níže položených pozemků a který nahradil předtím užívaná neefektivní vodozdvíhací kola zv. šadúf), **Eukleidés** (asi 365–300 př. n. l. či asi 325–260 př. n. l.; napsal tu třináctisvazkové dílo, v němž shrnul dosavadní matematické poznatky a zveřejnil své proslulé věty) či **Herón*** **Alexandrijský** (2. a 1. století př. n. l.; již tehdy se zabýval účinky páry).

* Herón také vymyslel automat na vodu určenou pro rituální očistu. Když se do něj vhodila mince, dopadla na misku upevněnou na delším konci páčky, ta po zatížení klesla a otevřela jakýsi druh ventilu, takže začala vytékat voda. Poté, co mince vlastní vahou sklouzla a spadla do kasičky, páčka se zvedla a ventil se uzavřel.

Velká pozornost byla věnována i lékařství, což nejvíce podporoval již zmíněný a neduživý Ptolemaios II., který dovolil vědcům provádět pitvy mrtvol zločinců (přičemž až dosud byly pitvy považovány

za rouhání). Lékař a zakladatel alexandrijské lékařské školy **Hérofilos z Chalkendonu** (335–280 př. n. l.) zde přišel na to, že mozek slouží k myšlení, arterie jsou naplněné nikoliv vzduchem, nýbrž krví a odmítl tvrzení, že v srdci* sídlí duše. Astronom a geograf **Claudius Ptolemaios**** (asi 85–asi 165) tu psal mj. o tom, že velké masy země na severu musí mít nutně protiváhu na jihu, neboť jinak by se naše planeta musela převrhnout (což je stanovisko, které zastávali někteří vědci ještě v 18. století).

* **Číňané a Egypťané** považovali **srdce za orgán řeči a myšlení a hovořili i o inteligenci srdce.**

** Jeho rodina bydlela ve výše zmíněném Kanópu a on bývá někdy označován za příslušníka vládařského rodu Ptolemaiovců. Ačkoli byl na několika středověkých ilustracích zachycen s korunou na hlavě, přišel na svět teprve dlouho poté, co tento rod přestal v roce 30 př. n. l. panovat.

Co se zmíněné knihovny týče, nabízela velké množství svitků. Údaje o jejich počtu kolísají od 90 000 po 700 000 podle toho, zda byly započítávány jednotlivé svitky, či celá několikavsvitková díla a zda byla řeč výhradně o originálech, nebo i o duplikátech. Údajně neexistovalo dílo tehdejší doby, které by zde nebylo uloženo. Když Ptolemaios II. zjistil, že tu chybí **rukopisy řeckých dramatiků** Aischyla, Eurípida a Sofokla, vyslal do Athén **posly se žádostí o jejich zapůjčení**. Athénané souhlasili, ovšem požadovali za to **téměř půl tuny stříbra**. Dostali je, ale egyptský král se za jejich hamižnost pomstil tím, že po opsání **jim poslal kopie**, zatímco do Alexandrijské knihovny nechal uložit originály. Ptolemaios III. (panující v letech 246 př. n. l.–221 př. n. l.)* zase vydal nařízení, aby každý návštěvník **města předložil všechny knihy**, které si přivezl či přinesl s sebou; místo těch, které knihovna neměla, **obdržel úředně ověřené opisy**. U knihovny stojí za zmínku ještě něco: protože údajně **až do 6. století n. l. lidé četli pouze nahlas, muselo v ní být docela rušno**.

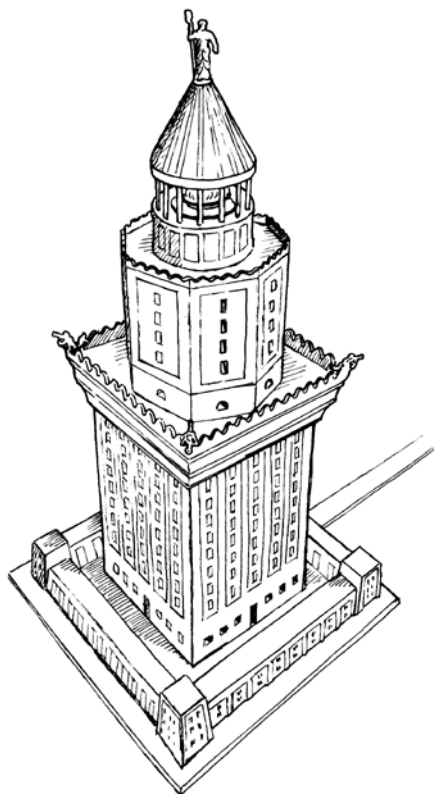
* Přidám **dvě zajímavosti o manželce Ptolemaia III. – Bereniké**, která mu byla zaslíbena již jako dítě.

První je o tom, že když se ji matka rozhodla provdat za svého milence, patnáctiletá dívka se nehodlala vzdát vyhlídky na královský sňatek a matčina přítel **vlastnoručně zabila**, což **knihovník** Alexandrijské knihovny Kallimachos **oslavil veršovaným dílem!**

Druhá zajímavost zasahuje do astronomie. Po svatbě se Bereniké rozhodla obětovat své vlasy bohyni lásky Afrodité, aby manželovi zajistila úspěch při jeho tažení do Sýrie. Kadeře uložené v chrámu však záhadně zmizely, což krále rozzlobilo, neboť věřil, že kdo vlastní vlasy jiného, může mu způsobit smrt. Naštěstí zasáhl nejvýznamnější alexandrijský astronom a matematik Conon ze Sámosu a prohlásil, že **vlasy Bereniké objevil na obloze v podobě nového souhvězdí**. To zobrazil poprvé na hvězdném glóbu roku 1551 slavný vlámský kartograf a kosmograf Gerardus Mercator (1512–1594). Je nepřilíš výrazné, můžeme je vidět na jarní obloze a dnešní název mu dal Tycho Brahe (1546–1601); zní Coma Berenices a do češtiny se překládá jako Vlas Bereničin.

Aby Alexandrie plnila své poslání obchodního centra, měla kromě poměrně malého Královského přístavu také **dva velké přístavy**, v nichž mohly přistávat i největší lodě. Oba byly propojeny s Nílem hlubokým umělým vodním kanálem. Protože však řeka přinášela velké množství jílu a písku a **vznikaly tu nánosy, mezi nimiž musely lodě obratně manévrovat, padlo rozhodnutí vztyčit na ostrově Faru** při vjezdu do Velkého přístavu **maják**, jenž se stal jedním ze sedmi divů světa. Jeho stavbu, pro níž detailní propočty připravili zaměstnanci Museionu, řídil – a možná prý i spolufinancoval – Sóstratos z Knidu, který do základů tajně vysekal své jméno a zakryl je vrstvou vápna. Věděl, že vápno časem zvětrá a odpadne, takže se objeví jeho nápis oznamující: „*Spásonosným bohům k záchraně mořeplavců postavil Sóstratos z Knidu*“. Práce na majáku, vyzdobeném nahoře sochou řeckého boha moře a vod Poseidóna, začaly zřejmě kolem roku 300 a skončily roku 280 př. n. l. Měřil na výšku kolem 100 metrů (uvádí se 70 m, 120 m, 130 m, 150 m i 180 m, ale za nejpravděpodobnější je považován první údaj pocházející od arabských cestovatelů), **byl třípodlažní a uvnitř bydlel početný personál** tvořený především otroky; jen malá část jeho místností byla obydlena kněžími. V horní části hořel velký oheň živý dřívím a pryskyřicí, z nějž se světlo odráželo do všech stran snad až do vzdálenosti 50 km složitým systémem naleštěných kovových destiček*.

- * Někdy se dočteme, že tu byla využívána zrcadla, aniž je uvedeno, že nešlo o taková, jaká známe dnes. Možná již před 7 tisíci lety se tyto pomůcky totiž vyráběly z **obsidiánu** (sopečného skla neboli sklovité horniny různého složení); archeologové je našli ve městě Catal Hüyük na jihu dnešního Turecka a mnohem později na území Mayů a Aztéků. Nejstarší **zrcadlo z naleštěného kovu** z doby kolem roku 3000 př. n. l. bylo nalezeno v Egyptě a o něco později je prokazatelně používali Indové, Číňané, Kelty či Etruskové. Řekové a Etruskové vyráběli také zrcátka s víčkem. **Ze skutečného skla** se začala zrcadla vyrábět snad v 1. století n. l. v libanonském městě Sidon, odkud výrobu převzali Římané. Byla však brzy zapomenuta a na výsluní se znovu propracovala až ve 13. století; podle některých pramenů k tomu došlo roku 1279 v Benátkách. Tato zrcadla byla na zadní straně potažena kovovou vrstvou.



Maják sloužící zároveň jako vojenská hlídková věž byl považován za stavební skvost, který se údajně v dalších staletích nikdo nepokusil okopírovat. Zachovaly se však zprávy o tom, že krátce před svou smrtí začal podobný budovat v Kronšladtu ruský car Petr I. Veliký (vládl v letech 1689–1725).

Slavný maják na ostrově Faru vypadal zřejmě takto.